

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 20

ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα θέματα τα οποία απασχολούν τους κοινωνιολόγους, τόσο κατά την θεωρητική όσο και κατά την ερευνητική τους δραστηριότητα, είναι συχνά όμοια με εκείνα που απασχολούν πολλούς άλλους ανθρώπους. Ποιες είναι οι συνθήκες διαβίωσης των μειονοτικών ομάδων; Πώς είναι δυνατόν να υπάρχει μαζική πείνα σε έναν κόσμο πολύ πιο πλούσιο από ποτέ; Τι αποτελέσματα θα έχει για την ζωή μας η αυξανόμενη χρήση της τεχνολογίας της πληροφορίας; Η οικογένεια αρχίζει να διαλύεται ως θεσμός; Οι κοινωνιολόγοι προσπαθούν να δώσουν κάποια απάντηση σε αυτά και σε άλλα προβλήματα. Τα ευρήματά τους δεν είναι με κανέναν τρόπο τελικά. Παρά ταύτα, παραμένει πάντα σκοπός της κοινωνιολογικής θεωρίας και πράξης η απομάκρυνση από την εικτολογική αντιμετώπιση των θεμάτων αυτών από τον μέσο άνθρωπο. Η καλή κοινωνιολογική εργασία προσπαθεί να καταστήσει τα ερωτήματα αυτά όσο γίνεται πιο ακριβή και να συγκεντρώσει τεκμηριωμένες αποδείξεις πριν καταλήξει σε συμπεράσματα. Για να πετύχουμε αυτούς τους σκοπούς πρέπει να γνωρίζουμε ποιες ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ είναι οι πιο χρήσιμες για να χρησιμοποιήσουμε και με τι τρόπο θα αναλύσουμε καλύτερα τα αποτελέσματα που θα προκύψουν.

Μερικά από τα ερωτήματα που θέτουν οι κοινωνιολόγοι όταν κάνουν τις ερευνητικές μελέτες τους είναι σε μεγάλο βαθμό εμπειρικά, αναφέρονται δηλαδή σε **πραγματικά ζητήματα**. Για παράδειγμα, ορισμένες όψεις του εγκλήματος και της δικαιοσύνης χρειάζονται άμεση και συστηματική διερεύνηση. Μπορούμε έτσι να διερωτηθούμε: ποιες μορφές εγκληματικότητας είναι οι πιο συνηθισμένες; Ποιο ποσοστό από εκείνους που τελούν εγκληματικές πράξεις συλλαμβάνονται από την αστυνομία; Πόσοι από αυτούς κρίνονται τελικά ένοχοι και φυλακίζονται; Τα ερωτήματα για πραγματικά γεγονότα όπως αυτά πρέπει να ερευνηθούν πριν να απαντηθούν. Οι επίσημες εγκληματολογικές στατιστικές, για παράδειγμα, είναι αμφίβολης αξίας όσον αφορά την ακριβή αποτύπωση των επιπέδων εγκληματικής δραστηριότητας. Οι ερευνητές που μελέτησαν τα επίπεδα εγκληματικότητας βρήκαν ότι τα μισά μόλις από το σύνολο των σοβαρών εγκλημάτων αναφέρονται στην αστυνομία.

Οι πληροφορίες για τα πραγματικά γεγονότα που αφορούν μια κοινωνία δεν θα μας πουν, βέβαια, πάντοτε κατά πόσον έχουμε να κάνουμε με μια ασυνήθιστη περίπτωση ή με ένα γενικότερο σύνολο επιδράσεων. Οι κοινωνιολόγοι θέτουν συχνά **συγκριτικά ερωτήματα**, συνδέοντας ένα κοινωνικό πλαίσιο μιας κοινωνίας με ένα άλλο ή αντιπαραθέτοντας παραδείγματα από διαφορετικές κοινωνίες. Υπάρχουν σημαντικές, για παράδειγμα, διαφορές μεταξύ των κοινωνικών και νομικών συστημάτων της Βρετανίας και των ΗΠΑ. Ένα τυπικό συγκριτικό ερώτημα θα ήταν: σε τι διαφέρουν τα σχήματα της εγκληματικής συμπεριφοράς και της επιβο-

λής του νόμου μεταξύ των δύο χωρών; (Στην πραγματικότητα παρουσιάζουν μερικές σημαντικές διαφορές μεταξύ τους.)

Στην κοινωνιολογία πρέπει να εξετάσουμε όχι απλώς τις υφιστάμενες κοινωνίες συγκριτικά την μια με την άλλη, αλλά να συγκρίνουμε και το παρόν με το παρελθόν τους. Τα ερωτήματα που θέτουν εν προκειμένω οι κοινωνιολόγοι είναι **εξελεγκτικά**. Για να καταλάβουμε την φύση του σύγχρονου κόσμου, πρέπει να εξετάσουμε προγενέστερες κοινωνιακές μορφές και να αναλύσουμε τις βασικές διαδρομές που ακολούθησαν οι διαδικασίες της μεταβολής. Μπορούμε έτσι να ερευνήσουμε, για παράδειγμα, πώς δημιουργήθηκαν οι πρώτες φυλακές και πώς είναι σήμερα.

Οι διερευνήσεις για τα πραγματικά γεγονότα –ή οι **εμπειρικές έρευνες**, όπως προτιμούν να τις αποκαλούν οι κοινωνιολόγοι– αφορούν το πώς συμβαίνουν τα πράγματα. Η κοινωνιολογία όμως δεν συνίσταται μόνο στην συλλογή πραγματικών γεγονότων, όσο χρήσιμα και ενδιαφέροντα και αν είναι. Πάντα χρειαζόμαστε να ερμηνεύσουμε τι σημαίνουν τα γεγονότα, και για να το κάνουμε αυτό πρέπει να μάθουμε να θέτουμε **θεωρητικά ερωτήματα**. Πολλοί κοινωνιολόγοι ασχολούνται κατά κύριο λόγο με εμπειρικά θέματα, εκτός όμως και αν καθοδηγούνται στην έρευνά τους από κάποιες γνώσεις θεωρίας, η εργασία τους δύσκολα θα μπορούσε να είναι διαφωτιστική. Αυτό αληθεύει ακόμα και όταν γίνεται έρευνα για καθαρά πρακτικούς σκοπούς.

Στο κεφάλαιο αυτό θα ξεκινήσουμε με την εξέταση μερικών βασικών στοιχείων που αφορούν την κοινωνιολογική έρευνα. Θα προχωρήσουμε μετά στην συζήτηση των διαφόρων ειδών ερευνητικών μεθόδων που χρησιμοποιούν οι κοινωνιολόγοι στην δουλειά τους – γιατί υπάρχουν συχνά αντιθέσεις μεταξύ των τρόπων με τους οποίους πρέπει ιδεωδώς να γίνει η έρευνα και των μελετών της πραγματικής ζωής.

Η διαδικασία της έρευνας

Ας δούμε πρώτα τις φάσεις που ακολουθούνται υπό κανονικές συνθήκες στην ερευνητική εργασία. Η διαδικασία της έρευνας περιλαμβάνει μια σειρά από ξεχωριστές ενέργειες από την στιγμή που αρχίζει μέχρι την στιγμή που τα αποτελέσματά της καθίστανται προσιτά σε γραπτή μορφή.

Το ερευνητικό πρόβλημα

Όλες οι έρευνες ξεκινάνε από ένα ερευνητικό πρόβλημα. Μερικές φορές αυτό είναι μια περιοχή άγνοιας των πραγματικών γεγονότων: μπορεί απλούστατα να θέλουμε να βελτιώσουμε τις γνώσεις μας σχετικά με ορισμένους θεσμούς, κοινωνικές διαδικασίες ή πολιτισμούς. Ένας ερευνητής μπορεί να θελήσει να απαντήσει σε

ερωτήσεις όπως: ποιο είναι το ποσοστό του πληθυσμού με έντονη θρησκευτικότητα; Είναι πραγματικά δυσαρεστημένοι σήμερα οι άνθρωποι από το «πολύ κράτος»; Πόσο υστερεί η οικονομική θέση των γυναικών από εκείνη των ανδρών;

Η καλύτερη όμως κοινωνιολογική έρευνα ξεκινάει με προβλήματα που αποτελούν ταυτόχρονα και γρίφους. Ένας γρίφος δεν είναι απλώς μια έλλειψη πληροφόρησης αλλά ένα κενό στην κατανόησή μας. Ένα μεγάλο μέρος της ικανότητας διεξαγωγής μιας κοινωνιολογικής έρευνας συνίσταται στην δυνατότητα ορθής διάγνωσης των γρίφων. Αντί απλώς να απαντήσει στην ερώτηση «τι συμβαίνει εδώ;», η έρευνα που επιδιώκει να λύσει ένα γρίφο προσπαθεί να συμβάλει στο να καταλάβουμε γιατί συμβαίνουν τα πράγματα όπως συμβαίνουν. Μπορούμε έτσι να ρωτήσουμε: σε τι οφείλεται η μεταβολή των ποσοστών των ψηφισάντων στις εκλογές των τελευταίων ετών; Γιατί η εκπροσώπηση των γυναικών στις υψηλόβαθμες επαγγελματικές θέσεις είναι μικρότερη από την εκπροσώπηση των ανδρών;

Κανένα τμήμα της έρευνας δεν είναι ανεξάρτητο. Τα ερευνητικά προβλήματα αποτελούν τμήμα μιας συνεχούς διαδικασίας. Ένα ερευνητικό πρόγραμμα μπορεί εύκολα να οδηγήσει σε ένα άλλο, γιατί θέτει προβλήματα που ο ερευνητής δεν είχε προηγουμένως αντιμετωπίσει. Ο κοινωνιολόγος μπορεί να ανακαλύψει γρίφους διαβάζοντας την δουλειά άλλων ερευνητών σε βιβλία και επιστημονικά περιοδικά ή έχοντας υπόψη κάποιες τάσεις της κοινωνίας. Για παράδειγμα, τα τελευταία χρόνια, υπάρχει ένας αυξανόμενος αριθμός προγραμμάτων που προσπαθούν να θεραπεύσουν τους πνευματικά νοσούντες στα πλαίσια της κοινότητας μάλλον παρά κρατώντας τους έγκλειστους σε ψυχιατρεία. Οι κοινωνιολόγοι μπορεί να παρακινήθούν να θέσουν το ερώτημα: τι ήταν αυτό που προκάλεσε αυτή την μετατόπιση της στάσης απέναντι στους πνευματικά ασθενείς; Ποιες είναι οι πιθανές συνέπειες για τους ίδιους τους ασθενείς και για την υπόλοιπη κοινότητα;

Ανασκόπηση των πληροφοριών

Μια και επισημάνθηκε το πρόβλημα, το επόμενο βήμα της ερευνητικής διαδικασίας είναι συνήθως η ανασκόπηση των πληροφοριών που υπάρχουν διαθέσιμες. Είναι δυνατόν το πρόβλημα να έχει ήδη αντιμετωπιστεί ικανοποιητικά από προηγούμενες έρευνες. Αν όχι, ο ερευνητής θα πρέπει να εξετάσει προσεκτικά κάθε συναφή έρευνα για να δει πόσο του είναι χρήσιμη. Εντόπισαν και άλλοι προηγούμενοι ερευνητές τον ίδιο γρίφο; Πώς προσπάθησαν να τον λύσουν; Ποιες όψεις του προβλήματος δεν εξετάστηκαν από τις έρευνές τους; Με το να λάβει υπόψη του τις ιδέες των άλλων, ο κοινωνιολόγος βοηθιέται να ξεκαθαρίσει τα ζητήματα που μπορεί να γεννηθούν και τις μεθόδους που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει στην δική του έρευνα.

Ο ακριβής προσδιορισμός του θέματος

Ενα τρίτο στάδιο αφορά την επεξεργασία μιας ακριβούς διατύπωσης του ερευνητικού προγράμματος. Αν υπάρχει ήδη μια σχετική βιβλιογραφία, ο ερευνητής μπορεί να επιστρέψει από την βιβλιοθήκη με μια καλή εικόνα για το πώς θα πρέπει να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα. Σε αυτήν την φάση, κάποιες απλές νύξεις ή υπαινιγμοί σχετικά με την φύση του προβλήματος μπορεί καμιά φορά να μετατραπούν σε ρητά διατυπωμένες **υποθέσεις**⁵⁹ – επιστημονικές εικασίες για το τι συμβαίνει. Για να είναι αποτελεσματική η έρευνα, η υπόθεση πρέπει να είναι διατυπωμένη έτσι που τα συλλεγόμενα πραγματικά δεδομένα να παρέχουν ενδείξεις που οδηγούν στην επιβεβαίωση ή την απόρριψή της.

Η επεξεργασία ενός σχεδίου

Ο ερευνητής πρέπει να αποφασίσει ύστερα πώς θα συγκεντρώσει το υλικό της έρευνάς του. Υπάρχει ένα φάσμα διαφορετικών ερευνητικών μεθόδων και το ποια μέθοδο θα επιλέξει εξαρτάται από τους γενικούς στόχους της μελέτης του και από τις όψεις της συμπεριφοράς που θα αναλύσει. Για μερικούς σκοπούς η πρόσφορη μέθοδος μπορεί να είναι μια κοινωνική επισκόπηση⁶⁰ (όπου κατά κανόνα γίνεται χρήση ερωτηματολογίων). Σε άλλες περιπτώσεις η ενδεικνυόμενη μέθοδος μπορεί να είναι οι συνεντεύξεις ή η επιστημονική παρατήρηση. Αργότερα θα μάθουμε περισσότερα για τις διάφορες ερευνητικές μεθόδους.

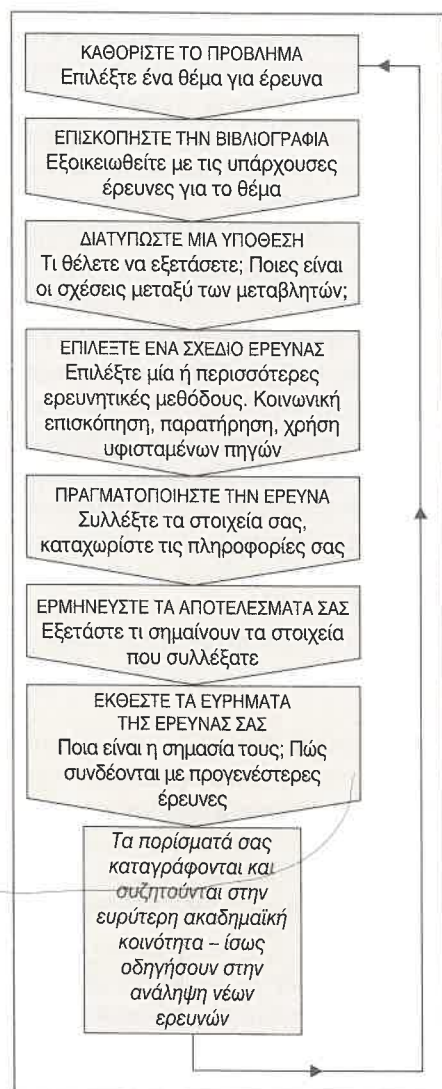
Η διεξαγωγή της έρευνας

Την ώρα που θα αρχίσει η διεξαγωγή της έρευνας μπορεί εύκολα να προκύψουν απρόβλεπτες δυσχέρειες. Μπορεί να αποδειχτεί πως είναι αδύνατο να επικοινωνήσει κανείς με κάποιους από εκείνους προς τους οποίους πρέπει να αποσταλούν τα

59. Σ.τ.μ.: Τις υποθέσεις αυτές, οι οποίες ουσιαστικά αποτελούν προσωρινές απαντήσεις στα ερωτήματα που θέτει η έρευνα, τις χαρακτηρίζουμε με τον όρο υποθέσεις εργασίας.

60. Σ.τ.μ.: Ο αγγλικός όρος (social) survey αποδίδεται κατά κανόνα ως «κοινωνική έρευνα». Η χρήση της ορολογίας αυτής δημιουργεί προδήλως εύκολα σύγχυση μεταξύ του όρου γένους «κοινωνιολογική έρευνα» και του όρου είδους «κοινωνική έρευνα», αφού η «κοινωνική έρευνα» αποτελεί μία από τις πολλές μεθόδους που χρησιμοποιεί η «κοινωνιολογική έρευνα». Η εισαγωγή ενός ξεχωριστού και ευδιάκριτου όρου, όπως ο προτεινόμενος εδώ, ο οποίος περιγράφει με αρκετή σαφήνεια και τον τύπο της μεθόδου, είναι ίσως μια λύση. Να σημειωθεί εν προκειμένω ότι η συγγενής μέθοδος της «δημοσκοπησης» (όρος που αποδίδει τον αγγλικό opinion poll) αφορά επισκόπηση με σκοπό την διάγνωση της κοινής γνώμης, ενώ η κοινωνική επισκόπηση αποσκοπεί κατά κύριο λόγο στην διάγνωση καταστάσεων και/ή συνθηκών που επικρατούν και των αντιδράσεων (κρίσεων, προτάσεων κ.λπ.) που προκαλούν.

ερωτηματολογία ή από τους οποίους ο ερευνητής θέλει να πάρει μια συνέντευξη. Μια επιχείρηση ή μια δημόσια υπηρεσία μπορεί να μην θέλει να επιτρέψει στο άτομο που διεξάγει την έρευνα να εκτελέσει την εργασία που είχε προγραμματίσει. Για παράδειγμα, αν ο ερευνητής μελετάει τον τρόπο με τον οποίο η επιχείρηση εφάρμοσε το πρόγραμμα για ίσες ευκαιρίες των γυναικών, οι εταιρείες που δεν συμμορφώθηκαν με αυτό μπορεί να μη θέλουν να γίνουν αντικείμενο της έρευνας. Το αποτέλεσμα θα μπορούσε να είναι ότι τα ευρήματα της έρευνας θα είχαν ένα βαθμό μεροληψίας, αφού δεν θα περιλάμβαναν τις επιχειρήσεις που είχαν αρνηθεί.

ΣΧΗΜΑ 20.1.: Στάδια της ερευνητικής διαδικασίας.

Η ερμηνεία των αποτελεσμάτων

Οι δυσκολίες του ερευνητή δεν σταματάνε όταν συγκεντρωθεί το υλικό που πρέπει να αναλυθεί – ίσως και να αρχίζουν την ώρα εκείνη. Σπάνια είναι εύκολο να συνδέσει κανείς αυτά που συνεπάγονται τα στοιχεία που συνέλεξε με το πρόβλημα που εξετάζει η έρευνα. Ενώ είναι δυνατόν να δώσει κανείς μια σαφή απάντηση στις αρχικές ερωτήσεις, πολλές από τις επιμέρους διερευνήσεις δεν οδηγούν πάντα σε αναμφισβήτητα συμπεράσματα.

Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων

Η έκθεση για την έρευνα, η οποία συνήθως δημοσιεύεται ως άρθρο σε περιοδικό ή ως βιβλίο, δίδει μια αναφορά για την φύση της έρευνας και προσπαθεί να αιτιολογήσει τα όποια συμπεράσματα στα οποία κατέληξε. Αυτή είναι η τελική φάση μόνο όσον αφορά το συγκεκριμένο ερευνητικό πρόγραμμα. Οι περισσότερες εκθέσεις εμφανίζουν τα προβλήματα που δεν λύθηκαν και προτείνουν κάποια συμπληρωματική έρευνα που θα ήταν σκόπιμο να γίνει στο μέλλον. Όλα

τα επιμέρους ερευνητικά προγράμματα αποτελούν τμήμα της συνεχούς ερευνητικής διαδικασίας που εκτυλίσσεται στα πλαίσια της επιστημονικής κοινότητας.

Όπου παρεμβαίνει η πραγματικότητα!

Η παρουσίαση της αλληλουχίας των σταδίων που επιχειρήθηκε εδώ αποτελεί μια απλουστευμένη εκδοχή αυτού που συμβαίνει με τα πραγματικά ερευνητικά προγράμματα. Στις πραγματικές κοινωνιολογικές έρευνες, τα στάδια αυτά σπάνια διαδέχονται το ένα το άλλο με τέτοια τάξη. Επικρατεί σχεδόν πάντοτε ένα είδος απλής «ακαταστασίας». Η διαφορά είναι όμοια περίπου με εκείνη που παρατηρείται με ταξύ της συνταγής που δίδεται σε έναν οδηγό μαγειρικής και της πραγματικής ετοιμασίας ενός γεύματος. Εκείνοι που είναι έμπειροι μάγειροι δεν χρησιμοποιούν καθόλου τις συνταγές, και όμως μπορεί να μαγειρεύουν καλύτερα από εκείνους που τις ακολουθούν. Το να ακολουθήσεις ένα σταθερό σχέδιο μπορεί να αποδειχτεί εξαιρετικά περιοριστικό. Οι περισσότερες από τις εξέχουσες κοινωνιολογικές έρευνες δεν θα μπορούσαν στην πραγματικότητα να προσαρμοστούν αυστηρά στην αλληλουχία που περιγράψαμε, αν και κάποια από τα στάδια αυτά θα ήταν εμφανή.

Οι μέθοδοι της έρευνας

Ας προχωρήσουμε τώρα στην εξέταση των διαφόρων ερευνητικών μεθόδων που χρησιμοποιούν συνήθως οι κοινωνιολόγοι στην εργασία τους.

Επιτόπια έρευνα

Στην επιτόπια έρευνα ή την **συμμετοχική παρατήρηση** (οι όροι χρησιμοποιούνται συχνά εναλλάξ) ο ερευνητής ζει με μια ομάδα ή μια κοινότητα και παίρνει ίσως μέρος και στις δραστηριότητές της. Ένας επιτόπιος ερευνητής δεν μπορεί να παρίσταται απλώς στην κοινότητα. Πρέπει να εξηγήσει και να αιτιολογήσει την παρουσία του στα μέλη της. Ο ερευνητής πρέπει να κερδίσει την συνεργασία της κοινότητας και να την διατηρήσει για μια μακρά περίοδο αν πρόκειται να επιτύχει αξιόλογα αποτελέσματα.

Για πολύ καιρό συνηθίζotan να μην αναφέρονται στην έρευνα που βασιζόταν σε συμμετοχική παρατήρηση οι κίνδυνοι ή τα προβλήματα που έπρεπε να ξεπεραστούν, τα απομνημονεύματα όμως και τα ημερολόγια τέτοιων ερευνητών που δημοσιεύτηκαν πιο πρόσφατα ήταν πιο αποκαλυπτικά. Πολλές φορές, πρέπει κανείς να ξεπεράσει συναισθήματα μοναξιάς – δεν είναι εύκολο να ενταχθεί κανείς σε ένα κοινωνικό πλαίσιο ή μια κοινότητα στην οποία δεν ανήκει πραγματικά. Ο

ερευνητής μπορεί να αισθάνεται συνέχεια αποκαρδιωμένος, διότι τα μέλη της ομάδας αρνούνται να μιλήσουν ειλικρινά για τον εαυτό τους. Τα άμεσα ερωτήματα μπορεί να είναι σε μερικές περιπτώσεις ευπρόσδεκτα, αλλά να συναντούν την παγερή σιωπή σε άλλες. Μερικά είδη συμμετοχικής παρατήρησης μπορεί να είναι και πραγματικά επικίνδυνα. Για παράδειγμα, ένας ερευνητής που μελετάει μια συμμορία μπορεί να θεωρηθεί πως είναι πληροφοριοδότης της αστυνομίας ή να εμπλακεί άθελά του σε συγκρούσεις με αντίπαλες συμμορίες.

Πλεονεκτήματα και περιορισμοί της επιτόπιας έρευνας

Στις περιπτώσεις που είναι επιτυχής, η επιτόπια έρευνα παρέχει πλουσιότερη πληροφόρηση για την κοινωνική ζωή από τις περισσότερες άλλες μεθόδους. Όταν βλέπουμε πώς φαίνονται τα πράγματα από το εσωτερικό μιας δεδομένης ομάδας, έχουμε περισσότερες πιθανότητες να καταλάβουμε γιατί τα μέλη της ενεργούν όπως ενεργούν.

Η επιτόπια έρευνα προσφέρει στον ερευνητή μεγαλύτερη ευελιξία από τις περισσότερες άλλες ερευνητικές μεθόδους. Ο ερευνητής είναι σε θέση να προσαρμοστεί σε καινοφανείς ή απρόσμενες συνθήκες και να ακολουθήσει τους όποιους δρόμους ανοιγούν μπροστά του. Η επιτόπια έρευνα έχει περισσότερες πιθανότητες να προσφέρει απροσδόκητα αποτελέσματα από άλλες μεθόδους διερεύνησης, όπως όταν ο ερευνητής ανακαλύψει με έκπληξη ότι οι προκαταλήψεις ήταν απόλυτα εσφαλμένες.

Η επιτόπια έρευνα έχει όμως και σημαντικούς περιορισμούς. Δεν μπορεί κανείς να μελετήσει παρά σχετικά περιορισμένες ομάδες ή κοινότητες. Πολλά εξαρτώνται από την ικανότητα του ερευνητή να κερδίσει την εμπιστοσύνη των ατόμων που εμπλέκονται στην έρευνα. Αλλά και το αντίστροφο είναι δυνατόν να συμβεί. Ένας ερευνητής ενδέχεται να αρχίσει να ταυτίζεται τόσο πολύ με την ομάδα, ώστε να καταστεί υπερβολικά πολύ «δικός» και να χάσει την οπτική του εξωτερικού παρατηρητή.

Κοινωνικές επισκοπήσεις

Το να ερμηνεύσεις τις επιτόπιες έρευνες δημιουργεί πολλές φορές προβλήματα γενίκευσης. Δεδομένου ότι ο αριθμός των εμπλεκόμενων ατόμων είναι μικρός, δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι αυτό που βρίσκουμε σε μια περίπτωση εφαρμόζεται και σε μian άλλη ή ακόμα ότι δύο διαφορετικοί ερευνητές θα κατέληγαν στα ίδια συμπεράσματα μελετώντας την ίδια ομάδα. Αυτό είναι λιγότερο προβληματικό στην περίπτωση έρευνας που διεξάγεται με την μορφή της κοινωνικής επισκόπησης. Σε μια **κοινωνική επισκόπηση**, τα ερωτηματολόγια είτε αποστέλλονται είτε δίδονται διά χειρός σε συνεντεύξεις με επιλεγμένες ομάδες προσώπων – μερικές φο-

ρές τα πρόσωπα αυτά φτάνουν κάποιες χιλιάδες. Η επιτόπια έρευνα είναι προσφορότερη για μελέτες σε βάθος που αφορούν περιορισμένες πλευρές της κοινωνικής ζωής. Οι κοινωνικές επισκοπήσεις τείνουν να προσφέρουν πληροφορίες που είναι λιγότερο λεπτομερείς, αλλά μπορούν συνήθως να καλύψουν μια μεγάλη περιοχή.

Τυποποιημένα και ανοικτά ερωτηματολόγια

Στην κοινωνική επισκόπηση χρησιμοποιούνται δύο ειδών ερωτηματολόγια. Μερικά περιέχουν μόνο **τυποποιημένες** ή κλειστές ερωτήσεις στις οποίες ο αριθμός των επιλογών είναι περιορισμένος – για παράδειγμα: «ναι/όχι/δεν γνωρίζω» ή «Πολύ πιθανόν/πιθανόν/Απίθανο/Πολύ απίθανο». Οι επισκοπήσεις αυτές έχουν το πλεονέκτημα ότι μπορούν εύκολα να συγκριθούν και να μετρηθούν, αφού καλύπτουν ένα μικρό μόνον αριθμό κατηγοριών. Από την άλλη μεριά, επειδή δεν επιτρέπουν τις αποχρώσεις της γνώμης ή της λεκτικής έκφρασης, η πληροφορία που μεταδίδουν έχει μεγάλες πιθανότητες να είναι περιορισμένη σε έκταση.

Άλλα ερωτηματολόγια έχουν **ανοικτές ερωτήσεις**. Εκείνοι που απαντούν έχουν περισσότερες ευκαιρίες να εκφραστούν με τα δικά τους λόγια. Δεν περιορίζονται σε απαντήσεις με τυποποιημένες επιλογές. Τα ερωτηματολόγια με ανοικτές απαντήσεις χαρακτηρίζονται από το γεγονός ότι παρέχουν περισσότερο αναλυτικές πληροφορίες από τα τυποποιημένα. Ο ερευνητής μπορεί να δώσει συνέχεια στις απαντήσεις για να εισχωρήσει βαθύτερα στην σκέψη του ερωτώμενου. Από την άλλη μεριά, η έλλειψη τυποποίησης σημαίνει ότι μπορεί να είναι πιο δύσκολο να συγκριθούν οι απαντήσεις στατιστικά.

Τα θέματα των ερωτηματολογίων είναι κατά κανόνα οργανωμένα με τέτοιο τρόπο, ώστε μια ομάδα συνεντευκτών να μπορεί να κάνει τις ερωτήσεις και να καταγράψει τις απαντήσεις με τον ίδιο προκαθορισμένο τρόπο. Όλα τα θέματα πρέπει να είναι αμέσως και με τον ίδιο τρόπο αντιληπτά από τον συνεντευκτή και τον ερωτώμενο. Στις μεγάλες κοινωνικές επισκοπήσεις, που διεξάγονται σε τακτά διαστήματα από κρατικές υπηρεσίες και ερευνητικές οργανώσεις, οι συνεντεύξεις λαμβάνονται λίγο-πολύ ταυτόχρονα σε ολόκληρη την χώρα. Εκείνοι που παίρνουν τις συνεντεύξεις και εκείνοι που αναλύουν τα αποτελέσματά τους δεν θα μπορούσαν να κάνουν την δουλειά τους αποτελεσματικά αν θα έπρεπε να ελέγχουν συνεχώς ο ένας με τον άλλον τις ασάφειες των ερωτήσεων και των απαντήσεων.

Τα ερωτηματολόγια πρέπει επίσης να παίρνουν υπόψη τους τα χαρακτηριστικά εκείνων που απαντούν. Θα καταλάβουν τι εγνοεί ο ερευνητής όταν κάνει μια συγκεκριμένη ερώτηση; Διαθέτουν αρκετές πληροφορίες για να δώσουν χρήσιμες πληροφορίες; Θα απαντήσουν; Οι όροι του ερωτηματολογίου μπορεί να τους είναι άγνωστοι. Για παράδειγμα, η ερώτηση «ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση» μπορεί μερικούς να τους ξαφνιάσει. Θα ήταν ορθότερο να ρωτήσει κανείς «είστε άγαμος, παντρεμένος, σε διάσταση ή διαζευγμένος;» Πριν από τις περισσότερες κοινωνικές επισκοπήσεις γίνονται *πilotικές έρευνες* προκειμένου να επιση-

μανθούν προβλήματα που δεν είχαν προβλεφτεί από τον ερευνητή. Μια πιλοτική έρευνα είναι μια δοκιμαστική εφαρμογή του ερωτηματολογίου σε έναν περιορισμένο αριθμό ατόμων. Οι οποιεσδήποτε δυσκολίες μπορούν να εξομαλυνθούν πριν αρχίσει η κυρίως επισκόπηση.

Δειγματοληψία

Οι κοινωνιολόγοι ενδιαφέρονται συχνά για τα χαρακτηριστικά ενός μεγάλου αριθμού ατόμων – για παράδειγμα, τις πολιτικές στάσεις του βρετανικού πληθυσμού στο σύνολό του. Θα ήταν αδύνατο να μελετήσουμε όλους αυτούς τους ανθρώπους με άμεσο τρόπο. Έτσι, στις περιπτώσεις αυτές, οι έρευνες περιορίζονται σε ένα **δείγμα**, ή ένα μικρό ποσοστό του συνολικού πληθυσμού. Μπορεί κανείς να είναι βέβαιος ότι τα αποτελέσματα ενός δείγματος πληθυσμού, εφόσον έχει επιλεγεί σωστά, μπορεί να γενικευτούν, ώστε να καλύπτουν τον συνολικό πληθυσμό. Οι μελέτες μόνο δύο ή τριών χιλιάδων ατόμων, για παράδειγμα, μπορούν να μας δώσουν με πολύ μεγάλη ακρίβεια μια ένδειξη για τις στάσεις και τις προθέσεις ψήφου του συνολικού πληθυσμού. Για να πετύχουμε όμως την ακρίβεια αυτή, το δείγμα πρέπει να είναι **αντιπροσωπευτικό**: η ομάδα των ανθρώπων που μελετάμε πρέπει να είναι τυπική για τον πληθυσμό στο σύνολό του. Η δειγματοληψία είναι πολύ πιο περίπλοκη από ό,τι φαίνεται και οι στατιστικολόγοι έχουν αναπτύξει κανόνες για να υπολογίζουν το σωστό μέγεθος και την σύνθεση του δείγματος.

Μια ιδιαίτερα σημαντική διαδικασία που χρησιμοποιείται για την εξασφάλιση της αντιπροσωπευτικότητας ενός δείγματος είναι η **τυχαία δειγματοληψία**, όπου το δείγμα επιλέγεται έτσι ώστε κάθε μέλος ενός πληθυσμού να έχει την ίδια πιθανότητα να συμπεριληφθεί σε αυτό. Ο πιο περίτεχνος τρόπος να πάρει κανείς ένα τυχαίο δείγμα είναι να δώσει σε κάθε μέλος του πληθυσμού έναν αριθμό και μετά να χρησιμοποιήσει έναν πίνακα τυχαίων αριθμών, με την βοήθεια του οποίου θα σχηματίσει το δείγμα – για παράδειγμα θα διαλέγει κάθε δέκατο αριθμό στην τυχαία σειρά.

«Η επιλογή του λαού»

Ένα από τα πιο γνωστά πρώτα παραδείγματα κοινωνικής επισκόπησης είναι η έρευνα «*Η επιλογή του λαού*», μια μελέτη που έγινε από τον Πολ Λάζαρσφελντ και μερικούς συναδέλφους του εδώ και μισόν αιώνα περίπου (Lazarsfeld et al. 1948). Η μελέτη αυτή, η οποία μελέτησε τις προθέσεις ψήφου των κατοίκων του Έρι Κάουντι στο Οχάιο, κατά την διάρκεια της εκλογικής εκστρατείας για τις προεδρικές εκλογές του 1940, υπήρξε ο πρωτοπόρος για αρκετές από βασικές τεχνικές που χρησιμοποιούνται στην κοινωνική επισκόπηση μέχρι σήμερα. Προκειμένου να προχωρήσουν λίγο περισσότερο σε βάθος, από όσο με ένα απλό ερωτηματολόγιο, οι ερευνητές πήραν εφτά ξεχωριστές φορές συνέντευξη από το κάθε

μέλος ενός δείγματος. Ο σκοπός τους ήταν να επισημάνουν και να καταλάβουν τους λόγους της μεταβολής της εκλογικής στάσης.

Η έρευνα στήθηκε με έναν αριθμό συγκεκριμένων υποθέσεων. Μία από αυτές ήταν ότι οι σχέσεις και τα γεγονότα που είναι κοντά στην κοινότητα του ψηφοφόρου επηρεάζουν την πρόθεση ψήφου περισσότερο από τις απόμακρες διεθνείς υποθέσεις, και τα ευρήματα επιβεβαίωσαν σε γενικές γραμμές την άποψη αυτή. Οι ερευνητές ανέπτυξαν περίτεχνες τεχνικές μέτρησης για να αναλύσουν τις πολιτικές στάσεις, η εργασία τους όμως προσέφερε σημαντικές συμβολές και στην θεωρητική σκέψη. Μεταξύ των εννοιών που εισήγαγαν ήταν εκείνη των «διαμορφωτών γνώμης» και της «επικοινωνίας σε δύο στάδια». Η μελέτη έδειξε ότι μερικά άτομα –οι διαμορφωτές της γνώμης– τείνουν να διαμορφώσουν τις πολιτικές γνώμες εκείνων που είναι γύρω τους. Οι γνώμες των ανθρώπων δεν διαμορφώνονται με άμεσο τρόπο αλλά με μια διαδικασία δύο σταδίων. Στο πρώτο στάδιο, οι διαμορφωτές της γνώμης αντιδρούν στα πολιτικά γεγονότα. Στο δεύτερο στάδιο, οι διαμορφωτές αυτοί επηρεάζουν τους άλλους – συγγενείς, φίλους και συναδέλφους.

Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των κοινωνικών επισκοπήσεων

Οι κοινωνικές επισκοπήσεις χρησιμοποιούνται ευρέως στην κοινωνιολογική έρευνα για διάφορους λόγους. Οι απαντήσεις στα ερωτηματολόγια μπορούν να πάρουν ποσοτική έκφραση και να αναλυθούν πιο εύκολα από ό,τι το υλικό που προκύπτει από τις περισσότερες άλλες ερευνητικές μεθόδους, μπορούν να μελετηθούν μεγάλοι αριθμοί προσώπων και, αν υπάρχουν τα απαραίτητα χρήματα, οι ερευνητές μπορούν να χρησιμοποιήσουν ένα από τα γραφεία που ειδικεύονται στην συγέντρωση απαντήσεων.

Πολλοί όμως κοινωνιολόγοι βλέπουν την μέθοδο της κοινωνικής επισκόπησης με κριτικό μάτι. Υποστηρίζουν ότι μπορεί να δοθεί μια επίφαση ακρίβειας σε ευρήματα που η ακρίβειά τους ενδέχεται να είναι αμφισβητήσιμη, δεδομένης της σχετικά ρηχής φύσης των περισσότερων απαντήσεων. Τα επίπεδα της μη απάντησης είναι μερικές φορές υψηλά, ιδιαίτερα όταν τα ερωτηματολόγια αποστέλλονται ταχυδρομικά. Δεν είναι κάτι το ασυνήθιστο να δημοσιεύονται μελέτες με αποτελέσματα που έχουν εξαχθεί από έναν αριθμό προσώπων που μόλις υπερβαίνει το 50% του συνολικού δείγματος – παρά το γεγονός ότι κατά κανόνα καταβάλλεται προσπάθεια να έρθουν ξανά σε επαφή με εκείνους που δεν απάντησαν ή να τους αντικαταστήσουν με άλλους. Λίγα είναι όσα γνωρίζουμε για εκείνους που προτιμούν να μην απαντήσουν στα ερωτηματολόγια που λαμβάνουν ή που αρνούνται να δώσουν συνεντεύξεις.

Το πείραμα

Ένα πείραμα μπορεί να οριστεί ως μια προσπάθεια να δοκιμαστεί μια υπόθεση κάτω από εξαιρετικά ελεγχόμενες συνθήκες που προσδιορίζονται από τον ερευνητή. Τα πειράματα χρησιμοποιούνται συχνά από τις φυσικές επιστήμες, δεδομένου ότι προσφέρουν σημαντικά πλεονεκτήματα σε σχέση με άλλες ερευνητικές διαδικασίες. Σε μια πειραματική κατάσταση, ο ερευνητής ελέγχει άμεσα τις συνθήκες που ερευνώνται. Σε σύγκριση με τις φυσικές επιστήμες, η έκταση εφαρμογής του πειραματισμού στην κοινωνιολογία είναι πολύ περιορισμένη. Δεν μπορούμε να φέρουμε σε ένα εργαστηριακό περιβάλλον παρά περιορισμένο μόνο αριθμό ατόμων, και σε τέτοια πειράματα οι άνθρωποι γνωρίζουν ότι συμμετέχουν σε πείραμα και ενδέχεται η συμπεριφορά τους να μην είναι φυσική.

Παρά ταύτα, οι πειραματικές μέθοδοι μπορούν καμιά φορά να εφαρμοστούν στην κοινωνιολογία κατά τρόπο χρήσιμο. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι το πολύ έξυπνο πείραμα που έκανε ο Φίλιπ Ζιμπάρντο, ο οποίος έστησε μια φανταστική φυλακή δίνοντας σε κάποιους εθελοντές φοιτητές τον ρόλο του δεσμοφύλακα και σε άλλους εθελοντές τον ρόλο του φυλακισμένου (Zimbardo 1972). Ο σκοπός του ήταν να δει μέχρι ποιο σημείο το παίξιμο των διαφορετικών αυτών ρόλων οδηγεί σε μια μεταβολή της στάσης και της συμπεριφοράς. Τα αποτελέσματα προκάλεσαν αίσθηση στους ερευνητές. Οι φοιτητές που έπαιζαν τον ρόλο του δεσμοφύλακα απέκτησαν γρήγορα έναν αυταρχικό τρόπο. Έδειξαν πραγματική εχθρότητα απέναντι στους φυλακισμένους, δίνοντάς τους αλλεπάλληλες διαταγές και μιλώντας τους κατά τρόπο υβριστικό και χλευαστικό. Οι φυλακισμένοι, αντίθετα, έδειξαν ένα μίγμα απάθειας και απειθαρχίας που παρατηρείται συχνά στους έγκλειστους στις πραγματικές φυλακές. Τα αποτελέσματα ήταν τόσο εμφανή και η ένταση τόσο μεγάλη που το πείραμα χρειάστηκε να σταματήσει στα αρχικά του κιόλας στάδια. Τα αποτελέσματά του ήταν όμως σημαντικά. Ο Ζιμπάρντο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η συμπεριφορά στις φυλακές επηρεάζεται περισσότερο από την φύση της ίδιας της συνθήκης της φυλάκισης παρά από τα ατομικά χαρακτηριστικά των προσώπων.

Τα ιστορικά ζωής

Σε αντίθεση με το πείραμα, τα **ιστορικά ζωής** ανήκουν καθαρά στην κοινωνιολογία και τις άλλες κοινωνικές επιστήμες. Δεν έχουν θέση στις φυσικές επιστήμες. Τα ιστορικά ζωής συνίστανται από βιογραφικά στοιχεία και υλικά που συγκεντρώνονται για συγκεκριμένα άτομα – συνήθως όπως τα θυμάται το ίδιο το άτομο. Οι άλλες ερευνητικές διαδικασίες δεν παρέχουν συνήθως τόσες πληροφορίες για την ανάπτυξη στον χρόνο των πεποιθήσεων και των στάσεων, όσες τα ιστορικά ζωής. Οι μελέτες των ιστορικών ζωής σπάνια όμως στηρίζονται μονάχα στις αναμνήσεις

των ανθρώπων. Κατά κανόνα χρησιμοποιούνται και άλλες πηγές, όπως είναι οι επιστολές, σύγχρονες εκθέσεις και περιγραφές εφημερίδων, προκειμένου να διευρυνθούν οι πληροφορίες που δίνουν τα πρόσωπα και να ελεγχθεί η αξιοπιστία τους. Οι απόψεις των κοινωνιολόγων για την αξία των ιστορικών ζωής διαφέρουν: μερικοί αισθάνονται ότι είναι πολύ αναξιόπιστα για να παράσχουν χρήσιμες πληροφορίες, άλλοι όμως πιστεύουν ότι προσφέρουν πηγές βαθύτερης γνώσης τις οποίες ελάχιστες άλλες ερευνητικές μέθοδοι είναι σε θέση να προσφέρουν.

Τα ιστορικά ζωής χρησιμοποιήθηκαν με επιτυχία σε πολύ σημαντικές μελέτες. Μια περίφημη μελέτη, από τις πρώτες του είδους, ήταν *Ο Πολωνός Χωρικός στην Ευρώπη και την Αμερική* των Ου. Τόμας και Φλόριαν Ζνανιέκι, που δημοσιεύτηκε σε πέντε τόμους μεταξύ 1918 και 1920 (Thomas and Znaniecki 1966).

Η ιστορική ανάλυση

Μια ιστορική προσέγγιση είναι συχνά απαραίτητη στην κοινωνιολογική έρευνα. Διότι έχουμε συχνά ανάγκη μια *χρονική προοπτική* προκειμένου να κατανοήσουμε το υλικό που έχουμε συλλέξει για ένα συγκεκριμένο πρόβλημα.

Οι κοινωνιολόγοι θέλουν συχνά να ερευνήσουν άμεσα παρελθόντα γεγονότα. Μερικές περιόδους της ιστορίας μπορούν να μελετηθούν με τρόπο άμεσο, όταν υπάρχουν ακόμη επιζώντες – όπως στην περίπτωση του Ολοκαυτώματος στην Ευρώπη κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Έρευνα προφορικής ιστορίας σημαίνει να συλλέξει κανείς μαρτυρίες, παίρνοντας συνεντεύξεις από ανθρώπους σχετικά με γεγονότα τα οποία οι ίδιοι έζησαν σε κάποια προγενέστερη στιγμή της ζωής τους. Όπως είναι φυσικό, το είδος αυτό της ερευνητικής δουλειάς δεν μπορεί να έχει χρονικό βάθος πάνω από το πολύ εξήντα ή εβδομήντα χρόνια. Για την ιστορική έρευνα μιας μεγαλύτερης από αυτήν περιόδου οι κοινωνιολόγοι εξαρτώνται από έγγραφα και γραπτά τεκμήρια, τα οποία συχνά βρίσκονται σε ειδικές συλλογές των βιβλιοθηκών ή των εθνικών αρχείων.

Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα **έρευνας εγγράφων** σε ιστορικό πλαίσιο είναι η μελέτη του κοινωνιολόγου Άντονι Άσγουορθ για τις μάχες χαρακωμάτων στην διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (Ashworth 1980). Ο Άσγουορθ ήθελε να αναλύσει πώς ήταν η ζωή των ανθρώπων που έπρεπε να υποστούν την διαβίωσή τους για ατέλειωτες εβδομάδες κάτω από συνεχή πυρά και στριμωγμένοι ο ένας πάνω στον άλλον. Χρησιμοποίησε διαφόρων ειδών έγγραφα στοιχεία: επίσημες ιστορίες του πολέμου, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που αναφέρονταν σε διαφορετικά τάγματα και μεραρχίες, επίσημες εκδόσεις της εποχής, σημειώσεις και περιγραφές που κρατούσαν ανεπίσημα οι στρατιώτες, και προσωπικές διηγήσεις των πολεμικών εμπειριών. Με την βοήθεια υλικού αυτού του είδους ο Άσγουορθ μπόρεσε να κάνει μια πλούσια και αναλυτική περιγραφή της ζωής στα χαρακώματα. Ανακάλυψε ότι οι περισσότεροι στρατιώτες σχημάτιζαν τις δι-

κές τους αντιλήψεις για το πόσο συχνά ήθελαν να συμμετάσχουν στις μάχες με τον εχθρό και στην πραγματικότητα πολλές φορές αγνοούσαν τις διαταγές των αξιωματικών τους. Για παράδειγμα, την ημέρα των Χριστουγέννων οι Γερμανοί στρατιώτες και οι στρατιώτες των Συμμάχων σταμάτησαν τις εχθροπραξίες και σε μια περίπτωση μάλιστα οι δυο πλευρές έστησαν και ένα άτυπο παιχνίδι ποδοσφαίρου.

Συνδυασμός της συγκριτικής και της ιστορικής έρευνας

Η έρευνα του Άσγουορθ επικεντρώθηκε σε μια σχετικά μικρή χρονική περίοδο. Σαν παράδειγμα μιας μελέτης που ερευνήσει μια πολύ μακρύτερη περίοδο και χρησιμοποιήσει και την **συγκριτική ανάλυση σε ιστορικό πλαίσιο**, μπορούμε να αναφέρουμε την έρευνα της Θέντα Σκότσπολ Κράτη και *Κοινωνικές Επανάστασεις* (Skocpol 1979), μια από τις γνωστότερες μελέτες της κοινωνικής μεταβολής. Η Σκότσπολ ανέλαβε ένα φιλόδοξο έργο: να φτιάξει μια θεωρία των απαρχών και της φύσης της επανάστασης που να θεμελιώνεται σε μια λεπτομερή εμπειρική έρευνα. Μελέτησε τις επαναστατικές διαδικασίες σε τρία διαφορετικά ιστορικά πλαίσια: την Επανάσταση του 1789 στην Γαλλία, την Επανάσταση του 1917 στην Ρωσία (που έφερε τους κομμουνιστές στην εξουσία και ίδρυσε την Σοβιετική Ένωση, η οποία διαλύθηκε το 1989) και την επανάσταση του 1949 στην Κίνα (που δημιούργησε την Κομμουνιστική Κίνα).

Αναλύοντας μια ποικιλία έγγραφων πηγών, η Σκότσπολ κατάφερε να διατυπώσει μια πολύ ενδιαφέρουσα ερμηνεία της επαναστατικής μεταβολής, η οποία δίνει έμφαση στις υποκείμενες συνθήκες κοινωνικής δομής. Έδειξε ότι οι κοινωνικές επαναστάσεις είναι σε μεγάλο βαθμό η συνέπεια ακούσιων αποτελεσμάτων. Πριν από την Μπολσεβικική Επανάσταση, για παράδειγμα, διάφορες πολιτικές ομάδες προσπαθούσαν να ανατρέψουν το υφιστάμενο καθεστώς, καμιά όμως –συμπεριλαμβανομένων και των Μπολσεβίκων, που τελικά ανήλθαν στην εξουσία– δεν προέβλεπε την επανάσταση που έγινε. Μια σειρά από συγκρούσεις και αντιπαραθέσεις οδήγησαν σε μια διαδικασία κοινωνικών μετασχηματισμών πολύ πιο ριζοσπαστικών από ό,τι μπορούσε κανείς να προβλέψει.

Η έρευνα στον αληθινό κόσμο: μέθοδοι, προβλήματα, παγίδες

Όλες οι ερευνητικές μέθοδοι, όπως υπογραμμίστηκε πιο πάνω, έχουν τα πλεονεκτήματά τους και τους περιορισμούς τους. Είναι σύνθητες, ως εκ τούτου, να συνδυάζονται διάφορες μέθοδοι σε μια έρευνα, χρησιμοποιώντας την καθεμία από αυτές για να συμπληρώσει και να ελέγξει τις άλλες. Μπορούμε να δούμε την αξία του συνδυασμού των μεθόδων –και γενικότερα τα προβλήματα και τις παγί-

ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΚΥΡΙΕΣ ΜΕΘΟΔΟΥΣ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ		
Ερευνητική μέθοδος	Ισχυρά σημεία	Περιορισμοί
Επιτόπια έρευνα	Συνήθως παρέχει πληροφορίες με μεγαλύτερο πλούτο και βάθος από τις άλλες μεθόδους. Παρέχει ευελιξία στον ερευνητή να μεταβάλει την ερευνητική στρατηγική του και να ακολουθήσει νέους δρόμους.	Μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο για την μελέτη σχετικά μικρών ομάδων ή κοινοτήτων. Τα πορίσματα της έρευνας μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο στις ομάδες και τις κοινότητες που ερευνήθηκαν. Δεν είναι εύκολο να γίνουν γενικεύσεις με βάση μια μόνον επιτόπια έρευνα.
Κοινωνικές επισκοπήσεις	Καθιστούν εφικτή την συλλογή δεδομένων για μεγάλο αριθμό ατόμων. Επιτρέπουν την ακριβή σύγκριση μεταξύ των απαντήσεων των ερωτηθέντων.	Το υλικό που έχει συλλεγεί ενδέχεται να είναι επιφανειακό. Όπου το ερωτηματολόγιο είναι πολύ τυποποιημένο, σημαντικές διαφορές μεταξύ των απαντήσεων των ερωτηθέντων ενδέχεται να παροραθούν. Οι απαντήσεις μπορεί να απηχούν αυτό που οι ερωτώμενοι δείχνουν ότι πιστεύουν και όχι αυτό που πραγματικά πιστεύουν.
Έρευνα εγγράφων τεκμηρίων	Μπορούν να αποτελέσουν πηγή υλικού που δίδει πληροφορίες σε βάθος όπως και μεγάλο αριθμό στοιχείων, ανάλογα με τον τύπο των εγγράφων που μελετώνται. Μέθοδος που συχνά είναι απαραίτητη όταν η έρευνα είναι εντελώς ιστορική ή έχει μια σαφή ιστορική διάσταση.	Ο ερευνητής εξαρτάται τελείως από τις πηγές που χρησιμοποιεί, οι οποίες μπορεί να μεροληπτούν. Ενδέχεται να μην είναι εφικτό να ελεγχθούν οι πηγές όσον αφορά το πόσο πραγματικές είναι οι τάσεις που εμφανίζουν – όπως συμβαίνει με ορισμένες επίσημες στατιστικές.
Πειράματα	Η επίδραση ορισμένων μεταβλητών είναι ελέγξιμη από τον αναλυτή. Μπορούν συνήθως να επαναληφθούν από άλλους ερευνητές.	Πολλές όψεις της κοινωνικής ζωής δεν μπορούν να υποβληθούν σε εργαστηριακή εξέταση. Οι αντιδράσεις εκείνων που συμμετέχουν στο πείραμα μπορεί να επηρεάζονται από τις συνθήκες διεξαγωγής του πειράματος.

δες της πραγματικής κοινωνιολογικής έρευνας– εξετάζοντας μια μελέτη που άσκησε μεγάλη επιρροή στον χώρο της κοινωνιολογίας της θρησκείας: την έρευνα του Ρόη Γουόλς για το κίνημα που είναι γνωστό ως Σαηεντόλοτζι.

Ο Ρόη Γουόλις και η Σαηντόλοτζι

Ο ιδρυτής της Σαηντόλοτζι, Λ. Ρον Χάμπαρντ, ανέπτυξε θρησκευτικές ιδέες που αποτέλεσαν την βάση μιας «εκκλησίας». Σύμφωνα με την Σαηντόλοτζι, είμαστε όλοι μας πνευματικά όντα –«Θετανοί»– αλλά παραμελήσαμε την πνευματική μας φύση. Μπορούμε να ανακτήσουμε τις ξεχασμένες υπερφυσικές δυνάμεις μας με άσκηση που μας επιτρέπει να συνειδητοποιήσουμε τις πραγματικές πνευματικές μας δυνατότητες. Τον Γουόλις τον προσέλκυσε η ιδέα της έρευνας εξαιτίας του εξωτικού χαρακτήρα της Σαηντόλοτζι. Το κίνημα ήταν πολύ αμφιλεγόμενο, είχε όμως πολλούς οπαδούς. Γιατί έγινε τόσο δημοφιλές το συγκεκριμένο αυτό κίνημα, μία από τις τόσες πολλές θρησκευτικές ομάδες;

Το ξεκίνημα της έρευνας παρουσίαζε προβλήματα. Ο Γουόλις ήξερε ότι οι ηγέτες του κινήματος δεν θα ήταν ενδεχομένως πρόθυμοι να συνεργαστούν σε μια κοινωνιολογική έρευνα, γιατί είχαν ήδη γίνει αντικείμενο ερευνών από διάφορες κυβερνητικές υπηρεσίες. Όταν διάβαζε σχετικά με την ιστορία του κινήματος, έπεσε πάνω σε ένα βιβλίο που το είχε γράψει ένα από τα πρώην μέλη του. Ήρθε σε επαφή μαζί του, ο οποίος τελικά τον έφερε σε επαφή με αρκετούς από τους γνωστούς του που είχαν και αυτοί διακόψει τους δεσμούς τους με την Σαηντόλοτζι. Πολλοί από αυτούς δέχτηκαν να συνεργαστούν. Οι πρώτοι αυτοί, από τους οποίους πήρε συνεντεύξεις, προμήθευσαν στον Γουόλις μια σειρά από στοιχεία και βιβλιογραφία, συμπεριλαμβανομένου και ενός καταλόγου παραληπτών αλληλογραφίας μιας από τις οργανώσεις της Σαηντόλοτζι. Ο Γουόλις έφτιαξε ένα ερωτηματολόγιο και το έστειλε σε ένα δείγμα από τα ονόματα του καταλόγου. Ο κατάλογος αποδείχτηκε πως ήταν τόσο παλιός ώστε πολλά από τα πρόσωπα του δείγματος είχαν αλλάξει διεύθυνση. Κάποιοι άλλοι είχαν περιληφθεί στον κατάλογο απλώς και μόνο επειδή είχαν αγοράσει ένα και μοναδικό βιβλίο για την Σαηντόλοτζι χωρίς να έχουν άλλες επαφές με το κίνημα.

Η κοινωνική επισκόπηση αποδείχτηκε έτσι άχρηστη ως δείγμα του κινήματος της Σαηντόλοτζι γενικώς. Προσέφερε όμως στον Γουόλις την ευκαιρία πρόσθετων επαφών. Μερικοί από τους αποδέκτες του ερωτηματολογίου έδειξαν πως ήταν πρόθυμοι να δώσουν μια συνέντευξη. Ο Γουόλις άρχισε επομένως να κάνει ταξίδια στην Βρετανία και τις ΗΠΑ παίρνοντας συνεντεύξεις και συγκεντρώνοντας ταυτόχρονα πρόσθετα πληροφοριακά στοιχεία. Είχε ξεκινήσει με ένα συγκεκριμένο σύνολο ερωτημάτων αλλά θεώρησε πως ήταν σκοπιμότερο να υιοθετήσει μια πιο ευέλικτη στάση, αφήνοντας τους ερωτώμενους να μιλήσουν διά μακρών για θέματα που τα θεωρούσαν σημαντικά. Μερικοί δέχτηκαν να μαγνητοφωνηθούν, άλλοι όχι.

Ο Γουόλις θεώρησε πως έπρεπε να καταλάβει κάτι περισσότερο για τις ιδιαίτερες ιδέες της Σαηντόλοτζι και γι' αυτό εγγράφηκε σε ένα εισαγωγικό μάθημα «επικοινωνίας» που δίδασκε μια ομάδα της Σαηντόλοτζι. Έγινε έτσι ένας συμμετέχων παρατηρητής, δεν δήλωσε όμως την ιδιότητά του ως ερευνητή. Μένοντας στο σπίτι της Σαηντόλοτζι στην διάρκεια των μαθημάτων, ο Γουόλις ανακάλυψε

ότι του ήταν δύσκολο να διατηρήσει τον ρόλο του μυστικού συμμετέχοντα παρατηρητή. Η συζήτηση με τα άλλα μέλη απαιτούσε την εκδήλωση αποδοχής ιδεών τις οποίες δεν συμεριζόταν. Η δημόσια έκφραση διαφωνίας με τις απόψεις αυτές οδηγούσε σε τέτοιες δυσκολίες, ώστε καθίστατο σαφές πως δεν μπορούσε να συνεχίσει χωρίς να συμφωνεί δημόσια με μερικές από τις βασικές αρχές της Σαηντόλοτζι, πράγμα που δεν ήθελε να κάνει. Ως εκ τούτου, αποσύρθηκε ήσυχα από την ομάδα χωρίς να τελειώσει τα μαθήματα.

Αργότερα, ο Γουόλις έγραψε στους αρχηγούς του κινήματος εξηγώντας τους ότι ήταν ένας κοινωνιολόγος που έκανε έρευνα για την Σαηντόλοτζι. Υπογραμμίζοντας ότι το κίνημα δεχόταν επιθέσεις, υποστήριζε ότι η έρευνά του θα προσέφερε μια πιο ισορροπη άποψη. Στην συνέχεια, επισκέφθηκε τα κεντρικά γραφεία της θρησκευτικής ομάδας στην Βρετανία και μίλησε σε κάποιον από τους υπευθύνους εκεί. Το πρόσωπο αυτό ενδιαφερόταν να μάθει γιατί εγκατέλειψε τα μαθήματα της επικοινωνίας. Γνώριζε επίσης για τα ερωτηματολόγια που είχε στείλει στα πρόσωπα του καταλόγου των μελών της Σαηντόλοτζι. Παρά ταύτα, επέτρεψε στον Γουόλις να πάρει συνεντεύξεις από μερικά μέλη του προσωπικού και μερικούς μαθητές και του έδωσε διευθύνσεις προσώπων με τα οποία να έρθει σε επαφή στις ΗΠΑ. Τελικά ο Γουόλις κατάφερε να συγκεντρώσει αρκετό υλικό για να ολοκληρώσει το έργο του (βλ. Wallis 1976, 1987). Κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η έλξη της Σαηντόλοτζι δεν οφειλόταν τόσο στις ιδέες που κήρυττε όσο στην ενεργό προσπάθεια που κατέβαλλε να προσελκύσει νέα μέλη – και από την πίεση που τους ασκούσε για συμμόρφωση όταν είχαν εμπλακεί στο κίνημα.

Ηθικά προβλήματα της έρευνας: οι ενστάσεις των ερωτηθέντων

Όλες οι έρευνες που αφορούν ανθρώπινα όντα μπορούν να θέσουν ηθικά προβλήματα. Ο Γουόλις δεν είπε την αλήθεια σε εκείνους την συμπεριφορά των οποίων μελετούσε, γιατί δεν ήθελε να αποκαλύψει την ταυτότητά του ως κοινωνιολόγος όταν παρακολουθούσε τα μαθήματα της Σαηντόλοτζι. Προσπάθησε να αποφύγει να πει ψέματα, δεν δήλωσε όμως τον πραγματικό λόγο για τον οποίον συμμετείχε. Ήταν ηθική αυτή η συμπεριφορά του; Η απάντηση είναι θετική, αν λάβει κανείς υπόψη του το σύνολο των παραγόντων. Αν ο Γουόλις ήταν απόλυτα ειλικρινής σε κάθε φάση, η έρευνά του ίσως να μην προχωρούσε όσο προχώρησε και θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι είναι προς το συμφέρον της κοινωνίας να γνωρίζει τι συμβαίνει στις ερμητικές και μυστικοπαθείς οργανώσεις. Για τους λόγους αυτούς, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την στρατηγική του δικαιολογημένη.

Προβλήματα δημοσίευσης: η εμπειρία του Γουόλις

Ηθικά προβλήματα δημιουργούνται συχνά και από τα ενδεχόμενα αποτελέσματα της δημοσίευσης των ευρημάτων της έρευνας. Πριν δημοσιεύσει το βιβλίο του, ο Γουόλις έστειλε το χειρόγραφο του στα κεντρικά γραφεία της Σαηντόλοτζι. Πα-

ρά το γεγονός ότι έκανε μερικές διορθώσεις ανταποκρινόμενος στις αντιρρήσεις τους, οι άνθρωποι της Σαηεντόλοτζι έστειλαν με την σειρά τους το χειρόγραφο σε έναν δικηγόρο έμπειρο σε θέματα δυσφήμισης διά του τύπου. Με βάση τις υποδείξεις του, έγιναν και άλλες διαγραφές στο κείμενο. Ένας κοινωνιολόγος, που ήταν και ενεργό μέλος της Σαηεντόλοτζι, έγραψε ένα υπόμνημα για το βιβλίο, πολύ επικριτικό για τις ερευνητικές μεθόδους και τα συμπεράσματα του Γουόλις, το οποίο τελικά ενσωματώθηκε στο έργο και δημοσιεύτηκε ως Παράρτημα στο βιβλίο. Η οργάνωση δημοσίευσε σε ένα από τα περιοδικά της, και ένα άρθρο όπου ανέλυε την έρευνα του Γουόλις. Στην παρουσίαση δημοσίευσαν ένα παράθεμα από την Επιτροπή για την Προστασία της Προσωπικότητας και την Έρευνα της Συμπεριφοράς που συγκροτήθηκε από το Γραφείο Έρευνας και Τεχνολογίας του Προέδρου των ΗΠΑ, το οποίο υπογράμμιζε ότι «οι ερευνητές που ασχολούνται με εργασίες που αφορούν ανθρώπινα υποκείμενα πρέπει να τα έχουν ενημερώσει σχετικά και να έχουν λάβει την μετά λόγου γνώσεως συγκατάθεσή τους». Οι εκπρόσωποι της Σαηεντόλοτζι υπογράμμισαν το γεγονός ότι δεν είχε ληφθεί η «μετά λόγου γνώσεως συγκατάθεση» και προσθέσανε ότι το δημοσιευμένο έργο του Γουόλις βασίστηκε σε πληροφορίες που του έδωσε ένας μικρός μόνον κύκλος προσώπων, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν εχθρικά διακείμενοι προς την Εκκλησία της Σαηεντόλοτζι.

Ο Γουόλις είχε να κάνει με μια ισχυρή και οργανωμένη ομάδα που ήταν σε θέση να τον πείσει να μεταβάλει τις αρχικές εκδοχές της ερευνητικής του έκθεσης. Άλλα άτομα ή ομάδες που έχουν μελετηθεί από κοινωνιολόγους δεν μπορούν να ασκήσουν την ίδια επιρροή. Όταν μελετάει ανθρώπους που είναι ευάλωτοι ή σχετικά αδύναμοι, όπως οι ψυχικά ασθενείς ή οι φυλακισμένοι, ο ερευνητής έχει ιδιαίτερη υποχρέωση να ζυγίσει τις ηθικές επιπτώσεις της έρευνάς του. Διότι η ικανότητα των ανθρώπων αυτών να ανταπαντήσουν με άμεσο τρόπο είναι μάλλον περιορισμένη.

Τα υποκείμενα της έρευνας ενδέχεται να θεωρήσουν τα δημοσιευμένα αποτελέσματα της έρευνας προσβλητικά, είτε επειδή τα εμφανίζει κατά τρόπο που τον βρίσκουν αντιπαθητικό –η αντίδραση των οπαδών της Σαηεντόλοτζι– είτε επειδή δημοσιοποιούνται στάσεις και συμπεριφορές τους που θα προτιμούσαν να τις κρατήσουν εμπιστευτικές. Στα περισσότερα περιβάλλοντα όπου εκτυλίσσεται η κοινωνική ζωή οι άνθρωποι κάνουν πράξεις που θα ήθελαν να μην γίνουν ευρύτερα γνωστές. Μερικοί που εργάζονται σε εργοστάσια και γραφεία υπεξαιρούν συχνά διάφορα αντικείμενα, νοσηλευτικό προσωπικό σε νοσοκομεία μερικές φορές τυλίζουν ετοιμοθάνατους ασθενείς με νεκροσέντονα και τους παρέχουν ελάχιστη φροντίδα, δεσμοφύλακες δέχονται δωροδοκίες από τους έγκλειστους και θεωρούν μερικούς φυλακισμένους ως «έμπιστους» επιτρέποντάς τους να κάνουν δουλειές που θα έπρεπε να εκτελέσουν οι ίδιοι.

Η επίδραση της κοινωνιολογίας

Σπάνια η κοινωνιολογική έρευνα ενδιαφέρει μόνο την επιστημονική κοινότητα των κοινωνιολόγων. Τα πορίσματά της διαχέονται ευρύτερα. Τέτοια ήταν η περίπτωση της εργασίας του Γουόλις, η οποία απασχόλησε τόσο τους οπαδούς της Σαηεντόλοτζι. Πρέπει να τονιστεί ότι η κοινωνιολογία δεν είναι απλώς η μελέτη των σύγχρονων κοινωνιών. Είναι ένα σημαντικό στοιχείο της *συνεχιζόμενης ζωής* των κοινωνιών αυτών. Πάρτε σαν παράδειγμα τις μεταβολές που σημειώνονται και αφορούν τον γάμο, την σεξουαλικότητα και την οικογένεια. Λίγοι είναι οι άνθρωποι που ζουν στις σύγχρονες κοινωνίες και που δεν έχουν κάποια γνώση των μεταβολών αυτών, σαν αποτέλεσμα της διάδοσης των αποτελεσμάτων της κοινωνιολογικής έρευνας. Η σκέψη μας και η συμπεριφορά μας επηρεάζεται από την κοινωνιολογική γνώση με τρόπους περίπλοκους και συχνά ανεπαίσθητους, ανασυντάσσοντας έτσι αυτόν τούτο τον χώρο της κοινωνιολογικής αναζήτησης. Ένας τρόπος να περιγράψουμε το φαινόμενο αυτό, χρησιμοποιώντας κοινωνιολογική τεχνική ορολογία, είναι να πούμε ότι η κοινωνιολογία βρίσκεται σε μια αναστοχαστική σχέση με τα ανθρώπινα υποκείμενα, την συμπεριφορά των οποίων μελετάει. Ο όρος «αναστοχαστική» δηλώνει την αμφίδρομη σχέση μεταξύ κοινωνιολογικής έρευνας και ανθρώπινης συμπεριφοράς. Δεν θα πρέπει να εκπλησομάστε που τα κοινωνιολογικά πορίσματα ανταποκρίνονται στενά με **κοινότοπες αντιλήψεις**. Ο λόγος δεν είναι απλώς ότι η κοινωνιολογία καταλήγει σε πορίσματα που μας είναι ήδη γνωστά. Είναι μάλλον ότι η κοινωνιολογική έρευνα επηρεάζει συνεχώς αυτό που συνιστά την κοινότοπη γνώση της κοινωνίας.